SSOAR

Open Access Repository
www.ssoar.info

Angažovaný pozorovatel

Kunstat, Daniel

Veröffentlichungsversion / Published Version
Rezension / review

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:
Kunstat, D. (2005). Angažovaný pozorovatel. [Review of the book *Angažovaný pozorovatel*, by R. Aron]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, *41*(5), 935-940. https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-56073

Nutzungsbedingungen:
Dieser Text wird unter einer Deposit-Lizenz (Keine Weiterverbreitung - keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Gewährt wird ein nicht exklusives, nicht übertragbares, persönliches und beschränktes Recht auf Nutzung dieses Dokuments. Dieses Dokument ist ausschließlich für den persönlichen, nicht-kommerziellen Gebrauch bestimmt. Auf sämtlichen Kopien dieses Dokuments müssen alle Urheberrechtshinweise und sonstigen Hinweise auf gesetzlichen Schutz beibehalten werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht in irgendeiner Weise abändern, noch dürfen Sie dieses Dokument für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen.
Mit der Verwendung dieses Dokuments erkennen Sie die Nutzungsbedingungen an.

Terms of use:
This document is made available under Deposit Licence (No Redistribution - no modifications). We grant a non-exclusive, non-transferable, individual and limited right to using this document. This document is solely intended for your personal, non-commercial use. All of the copies of this documents must retain all copyright information and other information regarding legal protection. You are not allowed to alter this document in any way, to copy it for public or commercial purposes, to exhibit the document in public, to perform, distribute or otherwise use the document in public.
By using this particular document, you accept the above-stated conditions of use.

gesis Leibniz-Institut für Sozialwissenschaften

Mitglied der Leibniz-Gemeinschaft

programy, a za druhé se nenaplňuje ani očekávání, že vznikne potřeba sociální státy radikálně omezit nebo rekonstruovat. Analýza ukázala, že sociální výdaje na hlavu ve všech čtyřech sledovaných zemích rostly rychle mezi roky 1981 až 1990 a pomaleji v dekádě mezi roky 1990 až 1999. Nicméně rostly. Podobně vyznívají i závěry Steina Kuhnleho z roku 2000 (Stein Kuhnle (ed.) 2000. *Survival of the European Welfare State*. London: Routledge), který ukazuje, že v protikladu k předpovědím uváděným v krizových teoriích sociální stát v 80. a 90. letech v západní Evropě rostl, a to jak z hlediska výdajů, tak i počtu příjemců, a v mnoha případech i z hlediska počtu zaměstnanců v sociálních službách. Uvádí ovšem také, že dochází k jistému omezení sociálního státu, nikoliv však fundamentálnímu. Kuhnle se odvažuje i pohledu do budoucnosti. Pro svou vyváženost stojí za uvedení. Nordický a evropský sociální stát pravděpodobně udrží nebo i rozšíří univerzální pojetí sociálních práv. Je však pravděpodobné, že se soustředí více na základní práva než na práva, která jsou získávána v zaměstnání. Ta budou více ovlivňována jednotlivci a trhem práce a jinými nevládními poskytovateli sociálních příspěvků. Formát sociálního státu bude v příštích desetiletích pravděpodobně jiný než v dobách šťastného manželství národního a sociálního státu: státní složka sociální politiky bude o něco méně velkorysá a dojde i k přeskupení struktury poskytovaných služeb sociální pomoci. Většina autorů se shoduje na tom, že dojde k posílení sociální politiky vůči rodinám. Bylo by možné uvést ještě francouzské studie, které rovněž poukazují na to, že v uplynulých desetiletích nedošlo k zásadním změnám v rozsahu činností a výdajů francouzského sociálního státu.

Většina těchto autorů uvádí jako příčiny změn evropského sociálního státu podobné faktory jako Jan Keller. Doplňují však svou analýzu úvahou o tom, proč jsou a budou tyto změny pomalé, a nikoliv radikální. A to je myslím realistický pohled na celou věc. Ostatně politické události v době, kdy vznikala tato recenze, to potvrzují. Vývoj ve Francii, politický pat v Německu, soudobé hledání sociálněji orientovaných politik ve Velké Británii a konec konců i vývoj v České republice ukazují, že široká veřejnost považuje instituce existujícího sociálního státu za velmi důležité, podporuje je a bude je politicky obhajovat. Namísto radikálního odstraňování složek sociálního státu – zejména tam, kde má univerzálnější povahu zahrnující i střední třídy – lze v budoucnosti očekávat hledání nové rovnováhy mezi zájmy reprezentujícími větší konkurenceschopnost a zájmy vyjadřujícími solidaritu. Nacházíme se tedy skutečně uprostřed zlomového období, jak zdůrazňuje Jan Keller, a v tomto smyslu lze jeho knihu chápat jako jedno z vážných a užitečných varování *pro domo* před možnými riziky, která se mohou naplno projevit, nebude-li i širší veřejnost věnovat otázce pozornost. Možnost chápat smysl knihy tímto způsobem mne však nezbavuje povinnosti říci, že pohled na stav i budoucnost sociálního státu měl být informovanější a vyváženější. Předmětem Kellerovy knihy je totiž velmi vážné téma, je to sociologie, která není určená jen úzké skupině akademicky orientovaných specialistů, ale bezprostředně se dotýká důležitých stránek života většiny lidí.

Jiří Musil

Raymond Aron: ***Angažovaný pozorovatel***
Praha, Mladá fronta 2003, 412 s.

Dějiny současnosti (či nedávné minulosti) lze pojmout dvěma způsoby. Badatel nemusí psát jen dějiny „smluv a bitev“, řečeno slovy tzv. nové historie, tedy historii *as usual*, jak říká Aron, ani se nemusí uchylovat k dogmatické interpretaci v souladu se „zákonitostí dějin“, jako jsou k tomu nuceni například ortodoxní marxističtí historici. Badatel může podávat komplexní obraz doby, promýšlet a objasňovat význam jednotlivých jevů či událostí, jejich vzájemné souvislosti, jejich východiska a jejich vyústění. Aronovým úde-

lem je právě takovéto, „problematické, interpretační, sociologické, filozofické", zamyšlení nad 20. stoletím, ovlivněným marxismem (a hlavně jeho leninskou interpretací). Svým dílem se nepokusil o nic menšího, než v soustavné konfrontaci s velkými autory minulosti, jako byli Montesquie, Weber, Marx, Tocqueville, Comte či Machiavelli, postihnout všechny sféry moderní společnosti: ekonomiku, sociální a třídní vztahy, politické režimy, ideologické diskuse i mezinárodní vztahy.

Raymond Aron (1905–1983) měl k naplnění takového záměru skvělé předpoklady. Veterán francouzského liberalismu a politický komentátor nevšedního vzdělání a rozhledu je autorem desítek odborných studií a esejů. Žádný výčet jeho „povolání" nemůže být přesný. V příručkách sice bývá označován především jako renomovaný sociolog, ale jeho dvě zřejmě nejslavnější díla nejsou sociologické práce. Doktorská disertace *Úvod do filozofie dějin* s příznačným podtitulem *Esej o mezích historické objektivity* (1938) je kritickou analýzou deterministických teorií dějin, tedy dílem spíš filozofickým; a *Opium intelektuálů* (1955) představuje jeden z vrcholů Aronova kritického zkoumání podstaty komunistických režimů, mýtů ideologií („sekulárních náboženství"), především marxismu či přesněji jeho praktické verze, jíž byl leninismus a později modifikovaný stalinismus, a způsobů myšlení s fenoménem komunismu spojených, za což musel ve své době zaplatit dlouhodobou izolací od levicově smýšlející většiny francouzských intelektuálů a pověstí nenapravitelného reakcionáře.

Nedávno se českému čtenáři dostala do rukou bilanční kniha rozhovorů (původně určených pro televizní vysílání) jedné z největších postav sociálních věd minulého století s Jeanem-Louisem Missikou a Dominiquem Woltonem. Rozhovory postupují chronologicky, kopírují Aronovu životní pouť rozdělenou do tří úseků: 1930–1947 (Francie ve víru doby), 1947–1967 (Demokracie a totalitarismus) a 1967–1980 (Svoboda a rozum). Každá část se točí kolem tří hlavních témat: dobové myšlenkové proudy a postoje intelektuálů, vývoj francouzské společnosti a počínání vládnoucí třídy a velké mezinárodní události. Tazatelé s Aronem procházejí labyrintem nedávné historie: Francie 30. let, londýnský exil, nacismus a světová válka, globální soupeření, dekolonizace, mírové soužití, evropská integrace...

Po absolutoriu prestižní Ecole normale supérieure, v době intelektuálního uzrávání, odjíždí v roce 1930 na v mnoha ohledech iniciační postgraduální studia do Německa. Spolu se vzestupem nacismu poznává tehdejší „neurčitý socialista" Aron „tvrdost lidské existence" a politiku „v její děsivosti a nelítostnosti". Kromě práce na knize *Soudobá německá sociologie* (1935) se začíná tváří v tvář blížícímu se válečnému kataklyzmatu intenzívně zabývat analýzou politického života a politickou ekonomií, je „nakažen virem politiky". Dokonale laicizovaný Žid, bytostně začleněný do francouzské společnosti, si také poprvé uvědomuje vlastní židovství („jsem Raymond Aron, shodou okolností Žid, který podivně reaguje na události", s. 116).

Okouzlen německou filozofií (Heidegger, Husserl), našel to nejpodstatnější u Webera, jenž měl „zároveň zkušenost s historií, rozuměl politice, měl vůli k pravdě a v cíli pak rozhodnost a schopnost jednat" (s. 43). Celý život zasvětil naslouchání této dualitě kategorických imperativů: vůli vidět, uchopit pravdu, realitu světa na straně jedné a vůli jednat na straně druhé. Přesto dává vždy přednost politickému myšlení, které vyžaduje maximální možnou racionalitu, před politickým jednáním, využívajícím lidské vášně.

Už navždy zůstal věrný plánu uvažovat o dějinách ve chvíli, kdy se vytvářejí, ujmout se tohoto závazku s co největší jasnozřivostí, luštit významy a přitom nezapomínat, že tyto nejsou vepsány ve faktech ani předem stanoveny. Autentická *reflexe* dějin se projevuje především snahou pochopit povahu historické matérie nebo události a tím povahu historického poznání. Aronovým záměrem je sledovat právě ten okamžik, kdy se ono rozhraní mezi současností a dějinami konstituuje, či přesněji chápat a vykládat to, co se děje,

jako dějiny, a co víc, sám přispět k tomu, aby se z přítomných událostí dějiny stávaly i dějiny, které jsou nezřídka jen bouřlivou směsicí zmatků a zběsilosti bez náznaku racionality („nevědomost a hloupost jsou dva významné faktory Dějin", s. 55) a v nichž „vždy docházelo ke směšování hrdinství s absurditou, světců s lidskými netvory, intelektuálního pokroku s vášnivou zaslepeností" (s. 335).

Aron nezastírá, že podává jen jeden možný, partikulární pohled na „děs a běs" dějin. Tato střízlivá skromnost je dokladem dvou důležitých rysů všech jeho textů: důsledného skepticismu vůči ideologiím a neméně důsledného racionalismu, uplatňovaného při výkladu. S odstupem ironizuje projevy zatemnělosti ducha a ukvapeného zobecňování. Každá „le histoire", každé pravé, jediné možné a definitivně vysvětlené dějiny jsou totiž většinou výsledkem manipulace faktů podle ideologických modelů, nikoli racionální interpretací. Celek Aronova olbřímího díla rozhodně není pokusem syntetizovat příběh dvacátého věku. Obsahuje spíše jistou implicitní teorii dějin, naznačuje, jak by bylo možné uchopit krví zbrocené století násilí, strašlivých válek, vášně a nenávisti, století v jistém smyslu horší než všechna ostatní, jaké jsou otázky a problémy, které taková doba klade, a jak se na ně dívat, jak je interpretovat.

Mýtus Arona, současně pozorovatele i aktéra dějin, nespočívá výlučně v akademickém působení a psaní vědeckých pojednání. Naopak s tvrdohlavým donkichotstvím vtrhl do veřejného prostoru, aby se mu osudovým určením stala politická žurnalistika. Ve své době proslul především jako pronikavý komentátor deníku *Le Figaro*, kam pravidelně přispíval od roku 1947 po dlouhých třicet let. Svým čtenářům nabízel jasný styl, vnímavou analýzu, zařazení událostí do příčinných souvislostí a jejich logický sled, oddělování podstatných fakt od vedlejších, zkrátka srozumitelný obraz dění a nálad doby s následným přesahem do budoucna. Provozoval, jak říká, jakousi paralelní politiku, „psal tlusté knihy a současně komentoval každodenní události".

„Aronovské myšlení" vychází z osvícenské etiky intelektuální činnosti, charakterizované individuální oduševnělostí, rozumovou kritikou a smyslovou zkušeností. Je vždy komplexní anamnézou obecnějších tendencí a jevů, historiografie se nenápadně prolne se sociologií, ekonomie s politickou vědou nebo filosofií. Jeho rozhled byl velice široký, téma ovšem zůstává stejné: dějiny současnosti jakožto zkoumání fenoménu moderní industriální společnosti (připomeňme, že tento termín zavedl do společenských věd právě Aron), jejímž základním systémovým, modernizačním rysem je hospodářský růst v procesu industrializace, růst produkce a produktivity, a to jak na Západě, tak na Východě (*Osmnáct přednášek o průmyslové společnosti*, 1963).

Aron byl nonkonformní solitér, vpravdě destruktivní a anarchický živel. Jen málo jeho knih a novinových článků se nesetkalo s ostrými nesouhlasy ba odsudky, nezřídka i se symbolickou exkomunikací ze „slušné společnosti". Abelard našeho věku, který myslí a píše svobodně, polemik par excellence. Svrchovaný zoon politikon se schopností nesamozřejmě promýšlet strukturální změny moderní civilizace a různá pojetí svobody. Nevytvořil žádný uzavřený sociologický či filozofický systém ani nesofistikoval pojmy, „jen" vědecky poučeně a mimořádně kvalifikovaně reagoval na nejaktuálnější otázky své doby, a to na úrovni vysoce obecné i analyticky konkrétní, aniž by zabředl do spekulativního prognózování.

Výjimečnost rozhovoru spočívá ve zřejmém, oboustranně inspirativním jiskření mezi o dvě generace mladšími levicovými vzdělanci a starým profesorem, z něhož podle pozdějších Aronových slov vzešlo nefalšované intelektuální partnerství, ba přátelství. Provokativní, konfliktní a přímočaře zpochybňující tázání ho přimělo k znovupromýšlení či obhájení mnoha názorů, jimiž by snad sám od sebe už ani nezabýval – z jeho pohledu byly samozřejmé (např. v otázce jeho publicistické „zdrženlivosti" ve vztahu k holoucaustu či hodnocení „pařížského jara" 1968). Aron na tuto „hru" bez váhání přistoupil: Kri-

tické přemítání (i ve vztahu k vlastním postojům) a znejišťující dialog mu jsou zcela přirozeným způsobem existence. Chce i umí porozumět způsobům myšlení a jednání druhých, zároveň se dokáže odpoutat od vlastních slov, poodstoupit od sebe sama.

„Jako pozorovatel právě se tvořících dějin usiluji o maximální objektivnost a současně se snažím nebýt tak docela nad věcí, angažovat se. Chtěl jsem skloubit oba přístupy: herce i diváka... Čím víc usilujeme o nestrannost, tím spíše bychom měli vědět, z jakého stanoviska, z jaké pozice se vyjadřujeme a nahlížíme na svět" (s. 328). Wolton a Missika si záhy všímají, že Aron si sice vybere stranu, na které stojí, ale jakoby k ní nedokáže přilnout, potřebuje si udržet odstup a svobodu nazírání na sociálně historické procesy. Vždy zaujímal rozhodná stanoviska ke konkrétním otázkám, ale nikdy nebyl k službám dobovým politickým zájmům (a na rozdíl od řady svých soupeřů nikdy nepřišel o prestiž a mravní kredit). Také proto na konci své životní dráhy mohl hrdě prohlásit: „Až na jednu výjimku se mi vždycky dařilo být ve sporu s lidmi, kteří byli u moci" (s. 287).

Aron soustavně zakouší meze historické objektivity, zkoumá vztah mezi událostmi, jejich rozborem a historickou pravdou. Polemizuje s rigidním (marxistickým) evolucionistickým výkladem dějin, obhajuje pluralitu možných interpretací lidského jednání a lidských výtvorů. Dějiny v jeho pojetí jsou nepředvídatelné „stejně jako člověk sám pro sebe", nikoli předem dané nějakou vnější zákonitou nutností. Jsou podstatou, určeností člověka, jenž existuje jen skrze neustálý vývoj institucí a společnosti. Tento základní poznatek orientoval Aronovo nazírání na různé otázky. Dějiny mu nejsou predestinovány ani usměrňovány jakoukoliv apriorní účelností či smyslem. Člověk není jejich pánem, ani prostou hříčkou dějinného času. Naopak zůstávají otevřené, závislé koneckonců jen na jednání lidí, na jejich svobodné vůli.

Klíčovým, byť explicitně nevyřčeným tématem rozhovorů jsou pojmy pravda a svoboda jako neoddělitelné veličiny, jako maximy Aronových stanovisek a základy jeho „spontánního hodnotového systému". V liberální filozofii nalezl teoretické instrumentárium, které respektuje empirismus a myšlenkový pluralismus v analýze i konání, a které je zároveň nejdisponovanější (nejméně škodlivé, vyjádřeno typicky aronovsky), podle něhož se lze řídit v politice. „Snažil jsem se sloužit stejným hodnotám za různých okolností a různými cestami. Mám pocit, že jsem zůstal věrný sám sobě, svým myšlenkám, hodnotám a své filozofii. Mít politické názory neznamená, že musíte už jednou provždy vyznávat tu samou ideologii. Naopak, jde o to činit správná rozhodnutí v měnících se poměrech. Nechci říct, že jsem se nemýlil, častěji či méně často, ale nezradil jsem své hodnoty a aspirace z mládí" (s. 192).

Aron – v jistém smyslu noetický skeptik – důvěřuje jen způsobu myšlení, který dává šanci pravdě, rozlišuje mezi iluzemi, vášněmi a nadějemi na straně jedné a prokazatelnou pravdou na straně druhé, přičemž v politice pravdu nelze verifikovat, ale můžeme se „jen" pokusit na základě vědomostí činit rozumná rozhodnutí. Politika neznamená boj dobra se zlem, ale volbu mezi méně špatným a absolutně nepřijatelným. Chce porozumět a vysvětlovat, rázně odmítá jakýkoliv fanatismus, rozhodným způsobem rozlišuje mezi žádoucím a možným, zdráhá se vyslovovat vyhrocené mravní soudy o konání jiných („hodně těch, kteří píší o politice, buď zuřivě brojí proti svým odpůrcům..., nebo se stavějí do role svědomí světa", s. 109). Přijímá podstatu skutečnosti takovou, jaká je, a nikoliv takovou, jaká by podle lidských přání měla být. Poukazuje na to, že dosud nebyl nalezen politický model, který by rozvíjel svobodu, aniž by potlačoval rovnost a naopak. Každý režim je nedokonalý, plodí zlo a nespravedlnost, uspokojivá společnost v tomto ohledu neexistuje. Proto nikoho nenadchne „obyčejná" parlamentní demokracie, na jejíž podporu lze uvést jen jediný, i když nesmírně pádný, „churchillovský" argument: je to nejhorší ze všech vládních forem kromě všech ostatních.

Politické myšlení podle Arona vyžaduje fundamentální volbu, která spočívá v tom, zda přijmeme liberální pluralitní demokracii nebo ji odmítneme. „Buď jste revolucionář nebo nejste. Jste-li revolucionář, odmítáte-li společnost ve které žijete, volíte násilí a dobrodružství. Od této základní volby se pak rozvíjejí rozhodnutí, kterými se jedinec sám definuje... Po roce 1945 jsem se pokoušel vysvětlit, proč nejsem pro společnost, která představovala alternativu ke společnosti existující" (s. 61). Aron odhaluje smrtící léčku ideologií a vábivou iluzi, že lze úděl lidí a uspořádání společností naráz změnit násilím. Filozofové ideologického myšlení odmítají *myslet politicky*, „nechtějí svět pochopit, chtějí ho pranýřovat". Znepokojuje je a sužuje zlo, které plodí stávající režim a žízní po řešení, které by přinesl model vzorové společnosti. Nechtějí nic odcizit ze své svobody, ale filozoficky ospravedlňují podřízení se nárokům ideologie a odcizení svobody jiných v totalitarismu a teroru.

Aron zaujímá mezi francouzskými intelektuály zvláštní místo, už jen tím, že se včlenil do menšinového proudu liberálního myšlení a dříve než ostatní porozuměl pravé povaze sovětského panství. Měl odvahu upozornit na utlačovatelský a v mnoha ohledech přímo genocidní charakter Stalinova režimu, nezaostávající nikterak za Hitlerovým, stejně jako např. André Gide ještě před válkou. Oba byli prohlášeni za černé ovce a nemilosrdně vyvrženi z intelektuálského lůna. Když v 50. letech došlo k roztržce uvnitř francouzské inteligence, pozici Arona lze schematicky vymezit třemi proměnnými: atlantické spojenectví, antikomunismus a pluralitní demokracie. Zásadním sporem – symbolizovaným jmény Jean Paul Sartre, Maurice Merleau–Ponty, Albert Camus a Raymond Aron – se stala debata o povaze sovětského režimu, o povaze politických režimů vůbec, debata o filozofii dějin na straně jedné povznesená nad realitu a problémy, na straně druhé realitu integrující do rozumové argumentace. Názory založené na imperativech, nikoliv na rozboru daného stavu věcí, nedávají smysl, i když dialekticky mohou být zcela správné, řečeno s Aronem ironicky.

S analytickou přesností sobě vlastní demaskuje příčiny a genezi svůdnosti ideologií a obzvláště té komunistické. Podává argumenty podloženou kritiku ideologického smýšlení coby spojení abstraktního výrazu historické racionality s marxistickou pravdou. Troufale popírá domněle jedinečnou globální a autoritativní vizi dějin marxismu (podle Sartra „nepřekonatelné filozofie naší epochy"). Promýšlením možných podob vlády v komplexních průmyslových společnostech a především důkladnou analýzou ideologie a totalitární koncepce komunistických politických systémů („ideokracií") dospěl k názoru, že fenomén sovětského totalitarismu, systém jedné strany, představuje největší civilizační hrozbou moderní společnosti; rozpínavost, despotismus a koncentrační tábory.

Dokazuje vyprázdněnost zásad, o něž se komunismus opíral – o ideu svobody, ideu racionálního řízení společnosti a ideu rovnosti. Aron nevěřil v mesiášství ani chiliasmus sovětské říše, zvěrstva režimu nemohl ani na vteřinu považovat za splátku lepší budoucnosti. Nastiňuje svou verzi dějin, čímž se ovšem pro levici, okouzlenou posvátnými pojmy revoluce, socialismus či proletariát (co jediný výraz autentického bytí), zařadil do politicky i morálně zcela diskvalifikujícího tábora „buržoazní pravice" (v roce 1955 byl jmenován profesorem sociologie na Sorbonně navzdory mohutným protestům těch, kteří se raději mýlili se Sartrem, než by měli pravdu s Aronem, jak zněla legendární dobová poučka).

V polemikách s existencialisty v 50. letech a althusserovskými strukturalisty (tzv. neomarxisty) o dekádu později se Aron stal osamělým běžcem tváří v tvář dějinám i intelektuálním módám. Díky své intelektuální a mravní poctivosti, díky hlubokému poznání a vědomí lidské, sociální a historické podmíněnosti všeho našeho konání, odolal veškerým ideologickým svodům dvacátého století. Byl diagnostikem společnosti, vysvětlujícím realitu, ne snící filosof či ideolog s hypertro-

fovanou imaginací. Při zpětném pohledu musí jeho prozíravost a důslednost spolu s odvahou stát na svém, plout proti proudu zvířených vod v době, kdy jakýkoliv nesouhlas s levicí (ač v řadě věcí, kupříkladu v pohledu na alžírskou válku, zastával stanoviska blízká) znamenal cejch zpátečnictví, budit obdiv.

Rozhovor Angažovaný pozorovatel je výtečným uvedením do Aronova mnohovrstevnatého díla a unikátním svědectvím o důležitých událostech poválečného světa, které se svým hlasem snažil usměrňovat, a osobnostech, které potkal. Představuje jakýsi bedekr po mentální krajině sympatického reakcionáře, který zastával problematické postoje navzdory nebezpečí uvržení do klatby a ještě přitom dokázal vytvořit vědecké dílo nesporné hodnoty. Dává nám také nahlédnout do myšlenkového milieu „druhé Francie", nesnadno uchopitelné, sociálně rozrůzněné, ideově nekonzistentní, nicméně – Francie nelevicové, nesocialistické.

Aronova trojjedinost analytika, vykladače a aktéra, se všemi protiklady, omezeními a obrovským záběrem, dodnes bere dech. Zřídka kdy se najde učenec, který by se v tak dlouhém časovém rozmezí, na tolika událostech a otázkách a v tolika různých rejstřících pokusil porozumět právě se rodícím dějinám, jichž je součástí, aniž by se přitom vzdal nezbytné kritické distance. Jeho věcná stanoviska, založená na ekonomické analýze, politickém rozboru, sociologickém pohledu na společenský vývoj, filozofické kritice ideologických postulátů a hlavně střízlivém chápání toho, jak to na světě chodí, po desetiletí ovlivňovala politické klima ve Francii i v dalších zemích Západu.

Se ctí dostál specifickému étosu angažovaného univerzálního vzdělance a vzorové občanské autority. Věrozvěst uměřeného praktického rozumu Aron tak představuje v duchovních dějinách Evropy významný typ moderního sociologického a politologického myšlení, jehož závažnost prověřil kritik z nejneúprosnějších – čas.

Daniel Kunštát

Ivana Marková (ed.): *Trust and Democratic Transition in Post-Communist Europe*
Oxford, Oxford University Press
(The British Academy) 2004, 232 s.

Analýza demokracie pomocí konceptu důvěry se stala v posledních dvou desetiletích v sociálních vědách velmi populární, o čemž svědčí i publikační boom na toto téma. Kniha *Trust and Democratic Transition in Post-Communist Europe* pojednává toto téma interdisciplinárním přístupem využívajícím poznatků sociální psychologie, sociologie, politologie, historie a ekonomie. Velkou předností publikace je také skutečnost, že autoři se řadí k renomovaným vědcům jak ze západu, tak přímo z postkomunistických zemí, čímž dochází ke kombinaci distancovaného versus zasvěceného pohledu. Jednotícím tématem knihy je teoretická i empirická analýza různých typů důvěry v postkomunistické Evropě po pádu sovětského bloku v roce 1989.

Oproti dosud převažujícím analýzám, které staví na srovnání západních tradičních demokracií s novými demokraciemi, se tato publikace snaží zejména o zdůraznění rozmanitosti vývoje a odlišností mezi jednotlivými zeměmi bývalého sovětského bloku. Poukazuje na důležitost odlišností v historii, kultuře a tradici, které jsou podle autorů významnými faktory ovlivňujícími transformační proces a další demokratický vývoj jednotlivých zemí. Editorka Ivana Marková navíc upozorňuje na to, že teorii racionální volby jako nástroj analýzy tradičních demokracií nelze jednoduše použít pro analýzu nových demokracií. Domnívá se také, že pro porozumění procesům transformace je potřeba zkoumat nejen politické jevy, ale i jevy sociální, kulturní a psychologické, které utvářejí kontext, v němž se politické instituce vyvíjejí. Koncept důvěry pak nabízí jako jeden z nástrojů umožňujících komplexní analýzu postkomunistických společností.

Publikace je výstupem z mezinárodní konference *Důvěra jako předpoklad komunikace, sociálního myšlení a sociálních praktik v demokratické transformaci postkomunistické Evro-*